

Meandry promowania demokracji.

Analiza skutków

amerykańskiej interwencji w Iraku

GRZEGORZ NYCZ

*Kulisy interwencji. Spór o decyzje dotyczące zmiany reżimu
w Bagdadzie siłami USA*

Rzeczywiste przyczyny interwencji USA w Iraku stały się przedmiotem licznych badań. Wśród głównych czynników polityki prowadzącej do zmiany reżimu w Bagdadzie poprzez zbrojną inwazję wymienić można dążenia do wyeliminowania zagrożeń dla interesów USA w regionie bliskowschodnim, poprawę położenia strategicznego Stanów Zjednoczonych oraz poszukiwanie silniejszego oparcia dla wojny z radykalnymi islamistami w krajach arabskich¹.

Jak pisał Andrzej Kapiszewski, decyzja prezydenta G.W. Busha o zmianie reżimu w Iraku i budowie demokracji w miejscach rządów Husajna miała służyć szerszym zamierzeniom dotyczącym demokratyzacji w krajach bliskowschodnich, które wysunęły się na czoło amerykańskich koncepcji strategicznych po 11 września 2001 r. Zyskały one na znaczeniu także po interwencji z marca 2003 r. ze względu na brak potwierdzenia poważniejszych przesłanek inwazji związanych z iracką bronią masowego rażenia oraz możliwymi powiązaniem dyktatury w Bagdadzie z Osamą Bin Ladenem².

Ivo H. Daalder i James Lindsay podkreślali, że zastępca sekretarza obrony Paul Wolfowitz, który razem z grupą *Project for the New American Century* należał do zwolenników zmiany reżimu w Bagdadzie jeszcze w okresie administracji Clintona, po zamachach z 11 września przekonywał do rozprawy z Irakiem ze względu na możliwy udział reżimu Husajna w tych atakach, do czego miał skłaniać się także prezydent Bush³.

Według raportu komisji badającej zamachy z 11 września Irak jako jeden z możliwych celów interwencji USA był rozpatrywany podczas spotkań z udziałem prezydenta w Camp David 15 września i w Białym Domu 17 września⁴. W Camp David Paul Wolfowitz przekonywał do ataku na Irak, lecz prezydent nie był jeszcze wówczas na to gotowy (przy braku dowodów na

Nycz związki Bagdadu z zamachami z 11 września). W raporcie komisji powołanej przez Kongres do badania okoliczności zamachów przywołano wypowiedzi Colina Powella, który wspominając obrady z 15 września, stwierdził, że Wolfowitz przedstawiał Irak jako „źródło problemu terrorystycznego”⁵.

Sam prezydent Bush wspominał, że ataki z 11 września przekonały go do zaostrzenia polityki wobec Iraku ze względu na zagrożenie uzyskania przez terrorystów broni masowego rażenia, której zasoby posiadał Husajn⁶. W wystąpieniu z 11 września 2006 roku George Bush wyjaśniając powody interwencji w Iraku, mówił: „jestem często pytany, dlaczego jesteśmy w Iraku, kiedy Saddam Husajn nie był odpowiedzialny za ataki z 11 września. Odpowiedź jest taka, że reżim Husajna był wyraźnym zagrożeniem. [...] po 11 września reżim Saddama stanowił ryzyko, na którego przyjęcie świat nie mógł sobie pozwolić”⁷.

Etapy zaangażowania USA w zmianę reżimu w Bagdadzie

Rola władz okupacyjnych

W bliskowschodniej polityce USA problem możliwej zmiany reżimu w Bagdadzie i ewentualnej demokratyzacji tego kraju wzrósł na znaczeniu po zamachach terrorystycznych z 11 września 2001 r., kiedy Irak – obok Afganistanu – ponownie znalazł się wśród rozpatrywanych przez USA celów interwencji wojskowej⁸. Instrumenty wsparcia dla irackich opozycjonistów mające służyć budowie demokracji w Iraku były już wprowadzone przed zamachami z 11 września, na mocy ustawy o wyzwoleniu Iraku z października 1998 r. (*Iraq Liberation Act*)⁹. Konsekwencje przewidywanej zmiany reżimu były rozpatrywane w ramach zrealizowanego w roku 2002 r. pod auspicjami Departamentu Stanu projektu Przyszłość Iraku¹⁰, prowadzonego z udziałem emigracyjnej grupy irackich przeciwników reżimu Saddama Husajna (*Democratic Principles Working Group*)¹¹.

Od stycznia 2003 r. za sprawy odbudowy Iraku po zmianie reżimu odpowiadało Biuro ds. Rekonstrukcji i Pomocy Humanitarnej (*Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance*) pod kierunkiem gen. J. Garnera, którego obowiązki zgodnie z decyzjami prezydenta G. W. Busha jr. od maja 2003 r. przejęły Tymczasowe Władze Koalicyjne (*Coalition Provisional Authority*, CPA) kierowane przez Paula Bremer¹². Jak pisał David Phillips, ORHA i CPA miały kontynuować założenia demokratyzacji wypracowywane przez Projekt Przyszłość Iraku¹³.

Po rozpoczęciu operacji Iracka Wolność 19/20 marca 2003 r. i jej sukcesach, potwierdzonych przez szybkie zajęcie Bagdadu, gdzie już 9 kwietnia świętowano koniec dyktatury Husajna¹⁴, szczególnie istotne znaczenie miały wspierane przez USA starania o doprowadzenie do porozumienia stronnictw politycznych reprezentujących główne grupy podzielonych wedle przynależności wyznaniowej i etnicznej Irakijczyków. W tym kontekście za znaczące uznać można ustalenia konferencji w Nasirija (organizowanej przez przedstawicieli administracji amerykańskiej) z 15 kwietnia 2003 r.¹⁵ i w Bagdadzie 28 kwietnia 2003 r.¹⁶, przy czym przewaga USA w procesie formowania nowych struktur władzy w Iraku szybko wywołała protesty¹⁷. Jak przypominał Ali Allawi, konferencji w Nasirija, w której udział wzięli ze strony amerykańskiej Ryan Crocker z Departamentu Stanu, gen. Jay Garner i Zalmay Khalilzad, towarzyszyły demonstracje islamistów¹⁸.

6 maja 2003 r. prezydent Bush ogłosił nominację Paula Bremera na stanowisko administratora CPA¹⁹. 16 maja 2003 r. wydane zostało pierwsze rozporządzenie CPA określające ich funkcję w roli rządu tymczasowego²⁰. W tym samym dniu wydane zostało także zarządzenie CPA dotyczące rozwiązania partii Baas i zakazu dla jej starszych funkcjonariuszy obejmowania stanowisk w sektorze publicznym (debaasyfikacja)²¹. Na mocy drugiego zarządzenia CPA z 23 maja 2003 r. rozwiązane zostały instytucje rządowe tworzące iracki aparat bezpieczeństwa, służby specjalne, wojsko²².

Rozporządzeniem CPA z 13 lipca 2003 r. powołana w tym samym dniu Rada Rządząca Iraku (*Governing Council of Iraq*, GCI) została uznana za główny organ irackiej administracji tymczasowej²³. W rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1500 z 14 sierpnia 2003 r. powołanie Rady Rządzącej nazwano istotnym krokiem w tworzeniu rządu irackiego cieszącego się międzynarodowym uznaniem, samą Radę określono jako instytucję reprezentatywną²⁴. Zgodnie z rezolucją nr 1511 z 16 października 2003 RB ONZ dała czas do 15 grudnia dla Rady Rządzącej na przedstawienie planu – harmonogramu opracowania nowej konstytucji Iraku i demokratycznych wyborów pod jej rządami²⁵.

W Radzie Rządzącej zasiadło 25 przedstawicieli głównych irackich środowisk politycznych, w tym działacze emigracyjni znani z mobilizowania oporu przeciw rządowi Husajna – m.in. Ahmed Chalabi, Iyad Allawi, Jalal Talabani, Ghazi al-Jawar; rada była złożona z trzynastu szyitów, pięciu irackich sunnitów,

Nyck pięciu Kurdów oraz po jednym reprezentującym mniejszość turkmeńską i chrześcijańską²⁶. Ważną rolę w procesie budowy nowych władz irackich odegrało porozumienie z 15 listopada 2003 r.²⁷, określające harmonogram przemian politycznych, tworzenia zrębów porządku konstytucyjnego, przekazania władzy rządowi Iraku (do końca czerwca 2004 r.) oraz zaplanowanych na 2005 r. referendum konstytucyjnego i wyborów.

Tymczasowe Prawo Administracyjne (Transitional Administrative Law, TAL) zawierające zręby porządku demokratycznego zostało przyjęte przez CPA i Radę Rządzącą 8 marca 2004²⁸. W TAL zawarto podstawy do ochrony praw politycznych i praw jednostki, wprowadzono także podstawy do działań nowych tymczasowych władz irackich – zgromadzenia narodowego, rady prezydenckiej i rady ministrów²⁹. Harmonogram przekazywania władzy został potwierdzony w aneksie do TAL z 1 czerwca 2004 roku³⁰.

W rezolucji RB ONZ nr 1546 z 8 czerwca 2004 r. przyjęto z zadowoleniem przedstawione 1 czerwca władze przejściowe Iraku (*Interim Government*), którym CPA miała przekazać uprawnienia 30 czerwca, co oznaczało koniec okupacji i przywrócenie Irakowi suwerenności³¹. Na czele nowych władz przejściowych Iraku stanął jako tymczasowy prezydent szejik Ghazi al-Jawar³², sunnita, jego zastępcami zostali szyita Ibrahim Jaafari i Kurd Rowsch Shaways, a nowym rządem tymczasowym pokierował bliski USA polityk emigracyjny Iyad Allawi, szyita³³. Na mocy zarządzenia CPA nr 100 z 28 czerwca 2004 r. nastąpiło przekazanie uprawnień rządowi tymczasowemu (wyznaczone na 30 czerwca), czego konsekwencją było zakończenie misji władz koalicyjnych³⁴.

Kształtowanie nowych władz irackich

Sukcesem starań o budowę zrębów demokracji w Iraku były wybory do tymczasowego zgromadzenia parlamentarnego Iraku z 30 stycznia 2005 przeprowadzone na mocy TAL³⁵. Po zwycięstwie Zjednoczonego Sojuszu Irackiego (szytów)³⁶ premierem został Ibrahim Jaafari³⁷ (szyita), a prezydentem Jalal Talabani, Kurd³⁸. Nowe władze tymczasowe rozpoczęły urzędowanie w kwietniu 2004 r.³⁹

Zgodnie z raportem amerykańskiej inspekcji administracyjnej dla Kongresu (*Government Accountability Office, GAO*) na pomoc w organizacji wyborów ze stycznia 2005 r. USA przeznaczyły ok. 130 mln dolarów, skierowanych na pomoc techniczną

w przeprowadzeniu głosowania – w tym 41 mln dol. z USAID poprzez Międzynarodową Fundację na rzecz Systemów Wyborczych (International Foundation for Electoral Systems) dla irackiej komisji wyborczej – oraz środki na rozwój partii politycznych (30 mln poprzez instytucje afiliowane przy Narodowym Funduszu na rzecz Demokracji), a także wsparcie edukacji wyborczej (25 mln dolarów)⁴⁰.

15 października 2005 r. odbyło się referendum konstytucyjne, w wyniku którego mogła być zatwierdzona konstytucja Iraku⁴¹. W maju 2006 r. rozpoczął urzędowanie nowy rząd premiera Nouriego al-Malikiego, prezydentem pozostał Jalal Talabani. W listopadzie 2006 r. Saddam Husajn (schwytany w grudniu 2003 r. przez siły amerykańskie) został skazany na śmierć⁴².

Ramowa umowa strategiczna (*Strategic Framework Agreement*) pomiędzy USA a Irakiem z listopada 2008 r.⁴³ stanowiła, że w obrębie wspólnych wysiłków dotyczących wzmacniania bezpieczeństwa i stabilności Iraku oraz regionu na ścieżce politycznej, Stany Zjednoczone miały działać we współpracy z demokratycznie wybranym rządem Iraku na rzecz „wzmacniania demokracji Iraku i jego demokratycznych instytucji” co miało pomagać Irakowi chronić je przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi⁴⁴.

W wyniku wyborów parlamentarnych z marca 2010 r., które przyniosły sukces stronnictw szyickich na stanowisku premiera utrzymał się Nouri Maliki⁴⁵. Premier Maliki i partia Państwo Prawa uzyskała także przewagę w wyborach z kwietnia 2014 r.⁴⁶

Koszty okresu interwencji i wojny domowej w Iraku

Straty ludzkie

Według oszacowań misji ONZ w Iraku (UNAMI), od 2008 r. do czerwca 2014 r. za sprawą wewnętrznych zbrojnych konfliktów i aktów terroryzmu zginęło ok. 31 tysięcy irackich cywilów, natomiast ok. 85 tysięcy odniosło rany (TABELA 1–2)⁴⁷. Według szacunków bazy danych *Iraq Body Count* od marca 2003 r. do lipca 2014 r. w wyniku przemocy w Iraku śmierć poniosło ok. 141 tys. ofiar cywilnych (TABELA 3)⁴⁸. W zestawieniach *Iraq Body Count* największą ilość zabitych osób cywilnych w Iraku odnotowano w roku 2006 r. (ok. 30 tys.) oraz w roku 2007 (ok. 26 tys.). W 2008 r. odnotowywano spadek ilości ofiar do ok. 10 tys. Po ograniczeniu strat cywilnych do poziomu ok. 5000 rocznie w latach 2009–12 w 2013 r. nastąpił ponowny wzrost liczby ofiar do poziomu ok. 10 tys.⁴⁹

TABELA I. *Cywilne ofiary konfliktów w Iraku (bez prowincji Anbar) w latach 2013–4 według szacunków UNAMI*

Miesiąc	zabici	ranni
06.2014	1531	1763
05.2014	603	1108
04.2014	610	1311
03.2014	484	1104
02.2014	564	1179
01.2014	618	1052
12.2013	661	1201
11.2013	565	1186
10.2013	852	1793
09.2013	887	1957
08.2013	716	1936
07.2013	928	2109
06.2013	685	1610
05.2013	963	2191
04.2013	595	1481
03.2013	229	853
02.2013	418	704
01.2013	319	960
Rok 2013	7818	17981
01.–06.2014	4410	7517
łącznie	12228	25498

Źródło: United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI), United Nations Iraq, http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=2155:un-casualty-figures-for-june-2014-the-highest-number-of-civilian-casualties-in-2014-anbar-province-excluded&Itemid=633&lang=en, [dostęp: 6.08.2014 r.].

Skala strat ludzkich w okresie zbrojnych konfliktów po interwencji amerykańskiej z 2003 r. mogła być jednak znacznie wyższa. Według ustaleń dokonanych na podstawie irackich badań sondażowych w gospodarstwach domowych, zanalizowanych pod auspicjami Johns Hopkins University, w okresie wojny w latach 2003–6 śmierć z gwałtownych przyczyn mogło ponieść nawet 600 tys. Irakijczyków⁵⁰. Według raportu zespołu uczonych z 2013 r. (m.in. A. Hagopian) śmierć 461 tysięcy Irakijczyków w latach 2003–11 można łączyć ze zwiększoną śmiertelnością okresu wojny⁵¹.

Obecność w Iraku pociągnęła za sobą także znaczące koszty ludzkie strony amerykańskiej. Według danych Departamentu

TABELA 2. *Cywilne ofiary konfliktów w Iraku w latach 2008–12 według szacunków UNAMI*

*Meandry
promowania
demokracji...*

rok	zabici	ranni
2012	3238	10379
2011	2771	7961
2010	2953	10434
2009	3056	10770
2008	6787	20178
łącznie	18805	59722

Źródło: Źródło: UNAMI http://www.uniraq.org/images/documents/UNAMI_HRO_%20CIVCAS%202008-2012.pdf, [dostęp: 6.08.2014 r.].

Obrony z marca 2011 r. liczba zabitych żołnierzy USA w ramach operacji Iracka Wolność wyniosła ponad 4,4 tys., a liczba rannych sięgnęła ok. 32 tys.⁵²

Koszty finansowe interwencji w Iraku

Koszty operacji wojskowych

Zgodnie z danymi Departamentu Obrony koszty amerykańskiej obecności wojskowej w Iraku w ramach operacji Iracka Wolność, operacji Nowy Świt i działań kontynuowanych od 2005 r. do 2013 r. wyniosły 604,7 mld dolarów, przy czym koszty Operacji Iracka Wolność od 2005 r. do zakończenia operacji w 2010 r. wyniosły ok. 540,5 mld dolarów, koszty Operacji Nowy Świt i działań prowadzonych po jej zakończeniu (obliczane dla lat 2011–3) wyniosły zaś ok. 64,2 mld dolarów⁵³.

Według raportu Amy Belasco (*Congressional Research Service*, CRS), koszty operacji Iracka Wolność były większe niż wskazywały przywoływane dane Departamentu Obrony (ze względu na dodatkowe przydziały środków, m.in. pomostowe) i miały wynosić w latach 2005–10 łącznie 621,8 mld dolarów⁵⁴. Ogółem – z uwzględnieniem szacunków z lat 2003–4 (tzn. 53 mld dolarów w 2003 r. i 75,9 mld dolarów w 2004 r.) – w okresie od 2003 r. do 2010 r. operacja Iracka Wolność miała kosztować aż 750,8 mld dolarów⁵⁵.

Pisząc o amerykańskich wydatkach na wojny w Iraku i Afganistanie, Linda Bilmes i Joseph Stiglitz w 2011 r. szacowali ich łączne koszty na 2,5 bln dolarów, zwracając także uwagę na dodatkowy problem kosztów opieki nad weteranami, mających sięgać ok. 600–900 mld dolarów⁵⁶. W 2013 roku Linda Bilmes oszacowała koszty obu wojen nawet na 4–6 bln dolarów⁵⁷.

Nycz TABELA 3. *Cywilne ofiary przemocy w Iraku według szacunków Iraq Body Count w latach 2003–14*

rok	zabici (w tysiącach)
2003	12,09
2004	11,65
2005	16,39
2006	29,38
2007	25,92
2008	10,20
2009	5,18
2010	4,11
2011	4,15
2012	4,59
2013	9,52*
01.–07. 2014	7,98*
łącznie	141,17

Źródło: Iraq Body Count, <https://www.iraqbodycount.org/database/>, [dostęp: 06.08.2014 r.].

Według raportów Departamentu Obrony, koszty interwencji wojskowej w Iraku osiągnęły szczytowy poziom w roku 2008, kiedy przekroczyły 130 mld dolarów (do września tamtego roku, w roku budżetowym)⁵⁸. Koszty operacji Iracka Wolność wyraźnie wzrastały od pierwszych lat obecności USA nad Eufratem – według danych rocznych do 30 września 2005 r. sięgały ok. 72 mld dol.⁵⁹, w roku 2006 wynosiły one za okres roczny o ponad 10 mld więcej niż w roku poprzednim⁶⁰, a w roku 2007 wzrosły jeszcze o ok. 35 mld dolarów⁶¹. Po 2008 r. wydatki wojskowe USA w Iraku udało się ograniczyć – w 2009 r. spadły do poziomu zbliżonego do roku 2006 sięgając ok. 90 mld dol. (TABELA 4)⁶².

Wyraźny spadek wydatków wojskowych USA w Iraku nastąpił po 2010 r., wraz z zakończeniem operacji Iracka Wolność. Do września 2010 r. roczne koszty zobowiązań w ramach zamkniętej w sierpniu tamtego roku operacji Iracka Wolność i dodatkowej operacji Nowy Świt wynosiły 45,7 mld dolarów, natomiast wydatki sięgały 26,9 mld dolarów⁶³. W tym czasie większe środki USA przeznaczały już na operację Trwała Wolność w Afganistanie i ta tendencja (ograniczania wydatków w Iraku i zwiększania ich w Afganistanie) stała się jeszcze bardziej wyraźna w następnych trzech latach.

TABELA 4. *Koszty operacji Iracka Wolność i Nowy Świt oraz obecności wojskowej USA w Iraku po 2011 r.*

*Meandry
promowania
demokracji...*

Stan na 30.09. danego roku	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Koszty w mld dol.	71,98	83,43	119,08	130,34	89,96	45,69	45,22	15,71	3,29

Źródło: Źródło: Departament Obrony USA, Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War Execution Reports, raporty za okres 2005-2013, http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/, [dostęp: 5.08.2014 r.].

Wsparcie odbudowy Iraku

W ramach dwustronnej pomocy gospodarczej na mocy ustawy o pomocy zagranicznej Kongres przydzielił w ustawie z 16 kwietnia 2003 r. 2,47 mld dolarów na Fundusz Wsparcia i Rekonstrukcji Iraku (*Iraq Relief and Reconstruction Fund, IRRF*), z którego środki miały być wykorzystane na cele humanitarne i infrastrukturalne do 30 września 2004 r. (TABELA 5)⁶⁴. W listopadzie 2003 r. Kongres przydzielił dodatkowe środki na rekonstrukcję Iraku w wysokości 18,65 mld dol. do wykorzystania do 30 września 2006 r., z czego ok. 3,2 mld miało służyć poprawie bezpieczeństwa i wykonywania prawa, a ok. 1,3 mld wsparciu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa publicznego, większa zaś część środków miała zostać skierowana na cele infrastrukturalne (5,6 mld na sektor energetyczny oraz 4,3 mld na zasoby wodne i 1,9 mld na infrastrukturę naftową)⁶⁵. 100 mln dolarów przeznaczono na wspieranie demokracji w Iraku⁶⁶. W działaniach dotyczących wspierania irackiej demokratyzacji aktywną rolę starała się odgrywać USAID poprzez biuro ds. inicjatyw okresu przejściowego w Bagdadzie (*Office of Transition Initiatives*), pracujące w latach 2003–6⁶⁷. W lutym 2006 r. Departament Stanu relacjonował, że oprócz środków przyznanych w kwietniu 2003 r. udało się wykorzystać 10,5 mld dololarów z ponad 18 mld dodatkowych funduszy dostępnych w ramach IRRF⁶⁸.

Według raportu Government Accountability Office, od 2003 r. do 2009 r. USA skierowały na potrzeby odbudowy Iraku łącznie 49 mld dolarów – uwzględniając także środki Economic

TABELA 5. Środki przydzielone w ramach drugiej puli Funduszu Wsparcia i Rekonstrukcji Iraku (IRRF) w listopadzie 2003 r.

Bezpieczeństwo i wykonywanie prawa	3,243,000,000
Sprawiedliwość i bezpieczeństwo publiczne	1,318,000,000
demokracja	100,000,000
Sektor energetyczny (elektryczny)	5,560,000,000
Zasoby wodne	4,332,000,000
Infrastruktura naftowa	1,890,000,000
transport i telekomunikacja	500,000,000
drogi	370,000,000
Opieka zdrowotna	793,000,000
Sektor prywatny	153,000,000
Edukacja, uchodźcy, prawa człowieka, <i>governance</i>	280,000,000
łącznie	18,649,000,000

Źródło: Źródło: Departament Obrony USA, Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War Execution Reports, raporty za okres 2005-2013. http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/, [dostęp: 5.08.2014 r.].

Support Fund i wydatki instytucji rządowych USA na przedsięwzięcia realizowane na szczeblu prowincji .

Niepowodzenia okupacji

Oprócz aktywności terrorystycznej, związanej z antyamerykańskimi grupami islamistycznymi rozwijającymi działalność w Iraku po obaleniu reżimu Husajna, wyzwaniem dla polityki okupacyjnych władz amerykańskich był narastający od pierwszych tygodni interwencji opór przeciwko skutkom obcego zaangażowania militarnego i politycznego, podtrzymywany przez sunnickich mieszkańców i odsuniętych od władzy funkcjonariuszy aparatu partii Baas, a także radykalne środowiska szyickie⁷⁰.

Wśród niepowodzeń interwencji i polityki władz okupacyjnych wymienić można ryzykowną strategię szybkiego usuwania wpływów partii Baas, która pozostawiła miejsce dla mobilizowania oporu przeciw nowemu przywództwu irackiemu dla wyłączonych z procesu politycznego członków dawnej partii władzy. Napięcia w Iraku po odsunięciu starszych rangą funkcjonariuszy partii Baas od sprawowania urzędów publicznych decyzjami władz koalicyjnych mogły złagodzić reformy przepi-

sów debaasyfikacyjnych z lutego 2008 r., które umożliwić miały części funkcjonariuszy Baas powrót do administracji rządowej w ramach polityki narodowego pojednania⁷¹.

Autorytet USA jako mocarstwa okupacyjnego poważnie podważyła sprawa przestępstw w więzieniu Abu Ghraib z drugiej połowy 2003 r. (poniżania i prześladowania osadzonych więźniów przez amerykańskich strażników), objętych dochodzeniem od stycznia 2004 r.⁷² Strażnicy amerykańscy winni nadużyć wobec więźniów zostali skazani w USA na wyroki więzienia⁷³.

Po interwencji amerykańskiej

– nowe odsłony niezakończonych konfliktów

Koniec operacji wojskowych USA

Dnia 31 sierpnia 2010 r. Barack Obama ogłosił zakończenie operacji Iracka Wolność⁷⁴. Po zrealizowaniu stabilizacyjno-szkoleniowej operacji Nowy Świt (*New Dawn*), przeprowadzonej z udziałem ok. 50 tys. kontyngentu amerykańskiego⁷⁵, w połowie grudnia 2011 roku prezydent Obama zadeklarował, że dla Stanów Zjednoczonych wojna w Iraku była skończona⁷⁶. W ramach doprowadzenia do końca wojny domowej w Iraku wsparcie cywilne USA miało dotyczyć m.in. starań irackich o rozwój wiarygodnych instytucji demokratycznych⁷⁹.

Po zakończeniu amerykańskich działań wojskowych nad Eufratem, jak zeznawał w listopadzie 2013 r. przed komisją Izby Reprezentantów zastępca asystenta sekretarza stanu Brett McGurk⁷⁸, w polityce USA wobec Iraku wyodrębnionych zostało pięć kierunków – utrzymanie jedności państwa federalnego, zwiększenie produkcji i eksportu ropy, niezależność strategiczna i integracja regionalna, zwalczanie Al Kaidy w Iraku, wsparcie dla instytucji demokratycznych⁷⁹.

Etapy wycofywania wojsk USA

Do 2011 roku Stanom Zjednoczonym udało się zrealizować plan powrotu do kraju utrzymywanych w Iraku sił zbrojnych (z poziomu ok. 140 tys. w ostatniej fazie operacji Iracka Wolność, poprzez 50-tysięczne oddziały operacji Nowy Świt, do całkowitej redukcji po jej zakończeniu). Pod koniec sierpnia 2009 r. w Iraku stacjonowało 128,7 tys. amerykańskich wojskowych w 295 bazach oraz około 119 tys. osób zatrudnionych do zadań kontraktowych związanych z potrzebami wojska⁸⁰. W maju 2007 r. amerykańskie wojska nad Eufratem liczyły 145 tys. żołnierzy,

Nycz a w ramach sił wielonarodowych tworzonych z udziałem kontyngentów m.in. Wielkiej Brytanii i Polski w Iraku służyło nadal 12,6 tys. żołnierzy⁸¹.

Istotnym elementem planu stabilizacyjnego miały być postępy w rozbudowie nowych irackich sił bezpieczeństwa, tworzonych z udziałem USA. Do października 2008 r. liczebność irackich sił wojskowych i policyjnych wzrosła do ponad 600 tys. ludzi, przy nakładach USA na potrzeby struktur bezpieczeństwa w Iraku sięgających (według obliczeń z 2009 r.) ok. 22 mld dolarów od początku interwencji⁸².

Istotną rolę w podnoszeniu roli lokalnych sił bezpieczeństwa miały formacje Synów Iraku (*Sons of Iraq*), powstające na bazie ochotniczych grup obywatelskich z obszarów sunnickich, wspieranych finansowo przez USA. W 2006 r. sunniccy ochotnicy z prowincji Anbar zaczęli współpracować z siłami koalicji i ten ruch miał się spontanicznie rozszerzać w ramach „przebudzenia” (do współpracy z Amerykanami i rządem w Bagdadzie) w roku 2007⁸³. Stan liczebny formacji Synów Iraku sięgał w sierpniu 2008 roku ok. 99,4 tys. osób, zatrudnionych na kontraktach, przeważali wśród nich sunnici⁸⁴.

Zagrożenie islamskim terroryzmem w Iraku po interwencji USA

Po opuszczeniu Iraku przez wojska USA ujawniały się skutki niepowodzeń okresu operacji *Iraqi Freedom*. Nawiązując do sytuacji po wycofaniu wojsk USA Anthony Cordesman i Sam Khazai oceniali, że interwencja przyczyniła się do wojny domowej w Iraku⁸⁵. Konflikt z sunnicką opozycją prowadził do oporu przeciw działaniom premiera Malikiego, który kontynuował postępowania przeciw kolejnym sunnickim politykom łączonym przez rząd z terroryzmem po głośnym oskarżeniu wiceprezydenta Tariq Hashimiego o terroryzm w 2011 r.⁸⁶ Sprawie Hashimiego, zaocznie skazanego na śmierć, jego sunniccy sympatycy przypisywali podtekst polityczny⁸⁷. Departament Stanu USA zajął w sprawie wyroku śmierci dla Hashimiego wymijające stanowisko, podkreślając uczciwość procesów sądowych i rozstrzygnięciu sporów zgodnie z prawem⁸⁸. Gwałtowny wzrost oporu przeciwko rządowi irackiemu w końcu grudnia 2013 r. można łączyć z aresztowaniem Ahmada al-Alwaniego, sunnickiego parlamentarzysty, które przyczyniło się do eskalacji napięć sunnicko-szyickich, wykorzystanych przez Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie (*Islamic State in Iraq and Levant*, ISIL) do zmobilizowania szerszych siły antyrządowych w prowincji Anbar i przejęcia kontroli nad miastami Ramadi i Faludżą⁸⁹.

Początki ISIL można łączyć z działalnością Abu Musaba al-Zarkawiego w Iraku od 2002 r. do 2006 r. i jego grupą dżihadystów oraz Al-Kaidą w Iraku – powiązaną z islamistyczną grupą Islamic State of Iraq (ISI) pod kierunkiem Abu Bakra al-Baghdadi (Ibrahima al Badri al-Samarra), przy czym powiązania ISI z przywództwem Al-Kaidy miały być „niejasne”⁹⁰. Pod nazwą ISIL grupa ISI występowała od kwietnia 2013 r.⁹¹ Abu Bakr al-Baghdadi, którego grupa nasiliła działalność terrorystyczną w Iraku w 2013 r., był przywódcą ISI od śmierci jej poprzedniego przywódcy Abu Umara al-Baghdadi, zabitego przez siły irackie i amerykańskie w kwietniu 2010 r.; w wyniku tej operacji zginął także Abu Ayyub al-Masri (następca zabitego w czerwcu 2006 r. przez lotnictwo USA przywódcy Al-Kaidy w Iraku Abu Musaba al-Zarkawiego)⁹².

Podsumowanie

Polityka USA wobec Iraku stała się przedmiotem silnej krytyki i przyczyniła się do osłabienia międzynarodowego autorytetu Stanów Zjednoczonych. Pod rządami administracji George’a Busha Waszyngton zaangażował wielkie siły w konflikty zbrojne na terytorium Iraku, których zakończenie okazało się niemożliwe także po opuszczeniu tego państwa przez wojska amerykańskie. Porażką interwencji okazał się wzrost zagrożeń terrorystycznych w Iraku – choć przecież właśnie wojna z terroryzmem i państwami wspierającymi terroryzm miała być uzasadnieniem dla tej inwazji. Niepowodzenia okupacji Iraku przez USA, wspieranych siłami sojuszników (w tym między innymi Polski), obejmowały wysokie straty wśród ludności cywilnej, ogromne zniszczenia infrastruktury i materialnej spuścizny cywilizacyjnej, rozognienie konfliktów etnicznych i religijnych (sunnicko-szyickich), a także zagrożenie przejęciem kontroli nad częścią terytorium Iraku i Bliskiego Wschodu przez radykalnych islamistów o orientacji antyzachodniej. Głoszony przez administrację Busha Jr. plan demokratyzacji Iraku przyniósł formalno-prawne owoce, ale nie przybliżył stabilizacji politycznej i poprawy stanu bezpieczeństwa – podobnie jak w innych państwach regionu po „arabskiej wiosnie” z 2011 r. Tym bardziej wątpliwe wydawać się mogą skutki amerykańskiego zaangażowania nad Eufratem, im bliżej do sukcesu radykalnych organizacji terrorystycznych odnajdujących miejsce do ekspansji na obszarach utrzymujących się pozostałości dyktatury tworzonej przez partię Baas.

1. O polityce administracji G.W. Busha po 11 września 2001 r. – zob. A. Kapiszewski, „Promowanie demokracji w świecie arabskim w polityce prezydenta George’a W. Busha”, [w:] A. Mania, P. Laidler [red.], *Amerykańska demokracja w XXI wieku*, Wyd. UJ, Kraków 2006, ss. 13–30. Zob. także J. Kiwerska, *Neokonserwatywna polityka George’a W. Busba. Założenia, realizacja, skutki*, Zeszyty Instytutu Zachodniego, Nr 38/2005, Instytut Zachodni, Poznań 2005. Por. W. Szymborski, *Doktryna Busba*, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz 2004; także J. Tokarski, *Neokonserwatyści a polityka USA w nowym wieku*, Arcana, Kraków 2006; oraz J. Zając [red.], *Polityka zagraniczna USA po zimnej wojnie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2006.
2. Zob. A. Kapiszewski, „Promowanie demokracji w świecie arabskim w polityce prezydenta George’a W. Busha”, [w:] A. Mania, P. Laidler [red.], *Amerykańska demokracja w XXI wieku*, op. cit., ss. 17–8. Na temat amerykańskich koncepcji budowy demokracji w Iraku – zob. także A. Krzynówek, „Amerykańska strategia demokratyzacji Iraku: wizja, próba implementacji, perspektywy na przyszłość”, *Politeja*, 1(3)/2005, ss. 69–79.
3. I.H. Daalder i J.M. Lindsay, *Ameryka bez ograniczeń. Rewolucja Busba w polityce zagranicznej*, tłum. A. Niedzielski, Wydawnictwo von Borowiecky, Warszawa 2005, ss. 163–4.
4. *The 9/11 Commission Report. Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, U.S. GPO, s. 334–5. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-911REPORT/pdf/GPO-911REPORT.pdf>, [dostęp: 17.07.2014 r.].
5. *The 9/11 Commission Report*, s. 335.
6. G. W. Bush, *Kluczowe decyzje*, przekład P. Pietrzak, W. Grzelczak, Wydawnictwo Akcent, Warszawa 2011, s. 266.
7. *Address to the Nation on the War on Terror, September 11, 2006*, Public Papers of the Presidents of the United States, George W. Bush 2006 Book II – July 1 to December 31, 2006, US GPO 2010, s. 1639. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2006-book2/pdf/PPP-2006-book-2-doc-pg1638.pdf>, [dostęp: 28.07.2014 r.]. Por. S. Goldberg, „Bush: Saddam was not responsible for 9/11”, *The Guardian*, 12 September 2006, <http://www.theguardian.com/world/2006/sep/12/september11.usa2>, [dostęp: 28.07.2014 r.].
8. *The 9/11 Commission Report. Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, ss. 334–6, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-911REPORT/pdf/GPO-911REPORT.pdf>
9. Public Law 105-338, October 31, 1998. Iraq Liberation Act of 1998. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-105publ338/pdf/PLAW-105publ338.pdf>, odczyt 29.07.2014

10. *The Future of Iraq Project, Democratic Principles and Procedures Working Group*, U.S. Department of State, review S. E Ahmad, date 22 Jun 2005. Dokumenty w National Security Archive, George Washington University, F. Hassen, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB198/FOI%20Democratic%20Principles.pdf>, [dostęp: 29.07.2014 r.].
11. Office of the Spokesman, R. Boucher, *Iraq: results of «Future of Iraq» Working Group on Democracy (Taken Question)*, September 9, 2002, Department of State, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/13346.htm>, [dostęp: 30.07.2014 r.].
12. Zob. L. E. Halchin, *The Coalition Provisional Authority (CPA): Origin, Characteristics, and Institutional Authorities*, Congressional Research Service, 2005, s. 1. <http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL32370.pdf>, [dostęp: 30.07.2014 r.]. Por. dokumenty Departamentu Obrony *Coalition Provisional Authority (CPA) & Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance (ORHA)*, http://www.dod.mil/pubs/foi/operation_and_plans/CPA_ORHA/, [dostęp: 30.07.2014 r.]. Por. także L.P. Bremer III, M. McConnell, *My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope*, Threshold, New York 2006.
13. D. L. Phillips, *Losing Iraq: Inside the Postwar Reconstruction Fiasco*, Basic Books, New York 2006, ss. 8–9, s. 126.
14. http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/9/newsid_3502000/3502633.stm, [dostęp: 30.07.2014 r.].
15. Wspomniane w rezolucji RB ONZ nr 1483 (2003) z 22 maja 2003 r., [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1483\(2003\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1483(2003)), [dostęp: 01.08.2014 r.]. Zob. także L. Sales, „Nasiriyah Hosts Meeting of Iraq’s Political Factions”, *The World Today*, 15, April 2003, <http://www.abc.net.au/worldtoday/content/2003/s832700.htm>, [dostęp: 01.08.2014 r.].
16. RB ONZ nr 1483 (2003) z 22 maja 2003 r., Resolution 1483 (2003), S/RES/1483 [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1483\(2003\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1483(2003)), [dostęp: 01.08.2014 r.].
17. G. Wright, *Iraqis protest at Baghdad talks*, *The Guardian*, 28 April 2003, <http://www.theguardian.com/world/2003/apr/28/iraq.georgewright>, odczyt 1.08.2014
18. A. A. Allawi, *The Occupation of Iraq. Winning the War, Losing the Peace*, Yale University Press 2007, s. 100–101, 103.
19. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/05/20030506-3.html>, [dostęp: 01.08.2014 r.]. Zob. o roli CPA także – J. Dobbins, S. Jones, B. Runkle, S. Mohandas, *Occupying Iraq. A History of the Coalition Provisional Authority*, RAND 2009. Zob. także J. Dobbins i inni, *America’s Role in Nation-Building. From Germany to Iraq*, Rand Corporation, 2003, s. 168. http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1753.html, odczyt [dostęp: 02.08.2014 r.]. Por. A. Dawisha, *Iraq. A Political History*, Prin-

- Nycz ceton University Press, 2013, ss. 243–5. Por. także L. Paul Bremer III, „A New Strategy for the New Face of Terrorism”, *The National Interest*, Number 65 2001, ss. 23–30 oraz A.I. Dawisha i K. Dawisha, „How to Build a Democratic Iraq”, *Foreign Affairs*, May/June 2003, <http://www.foreignaffairs.com/articles/58973/adeed-i-dawisha-and-karen-dawisha/how-to-build-a-democratic-iraq>, [dostęp: 02.08.2014 r.].
20. Coalition Provisional Authority (CPA) Regulation number 1, CPA/REG/16 May 2003/01 http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAREG_1_The_Coalition_Provisional_Authority_.pdf, [dostęp: 02.08.2014 r.].
 21. CPA Order no 1 http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf, [dostęp: 03.08.2014 r.]. Zob. L. P. Bremer, *My Year in Iraq...*, op. cit., s. 44.
 22. CPA Order no 2 http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_with_Annex_A.pdf, [dostęp: 03.08.2014 r.].
 23. CPA Regulation no 6 http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030713_CPAREG_6_Governing_Council_of_Iraq_.pdf, [dostęp: 3.08.2014 r.].
 24. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1500\(2003\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1500(2003)), [dostęp: 3.08.2014 r.].
 25. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1511\(2003\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1511(2003)), pkt. 7, [dostęp: 3.08.2014 r.].
 26. *Iraqi Governing Council Members*, BBC News, July 14, 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3062897.stm, [dostęp: 03.08.2014 r.].
 27. The November 15 Agreement: Timeline to a Sovereign, Democratic and Secure Iraq <http://www.iraqcoalition.org/government/AgreementNov15.pdf>, [dostęp: 03.08.2014 r.].
 28. Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period, 8 March 2004, <http://www.iraqcoalition.org/government/TAL.html>, [dostęp: 03.08.2014 r.]. Por. J. Christoph, *Iraq's Transitional Law*, May 25, 2004, U.S. GAO <http://www.gao.gov/assets/100/92638.pdf>, [dostęp: 3.08.2014 r.].
 29. TAL, art. 24, <http://www.iraqcoalition.org/government/TAL.html>, odczyt 3.08.2014
 30. http://www.iraqcoalition.org/government/TAL_Annex.html, [dostęp: 03.08.2014 r.].
 31. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1546\(2004\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1546(2004)), [dostęp: 03.08.2014 r.].
 32. G. al-Jawar - dotychczasowy członek i okresowo przewodniczący Rady Rządzącej Iraku http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10921&Cr=iraq&Cr1=#.U8e53vl_vT8; <http://2001-2009.state.gov/s/d/former/armitage/remarks/39440.htm>; http://www.iraqcoalition.org/government/press_packet.pdf, [dostęp: 03.08.2014 r.]

33. http://www.iraqcoalition.org/government/press_packet.pdf
34. CPA Order no 100, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040628_CPAORD_100_Transition_of_Laws_Regulations_Orders_and_Directives.pdf, [dostęp: 03.08.2014 r.]. O próbach kierowania przez USA procesami budowy irackiej demokracji – zob. także G. Nycz, *Promowanie demokracji w polityce zagranicznej USA po 11 września 2001 roku*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2013.
35. <http://www.un.org/news/dh/infocus/iraq/election-fact-sht.htm>, [dostęp: 03.08.2014 r.].
36. http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2151_05.htm, [dostęp: 3.08.2014 r.].
37. <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/56803.htm>, [dostęp: 3.08.2014 r.].
38. <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2008/04/103782.htm>, [dostęp: 03.08.2014 r.].
39. <http://www.un.org/News/Press/docs/2005/sc8356.doc.htm>, [dostęp: 03.08.2014 r.].
40. U.S. Government Accountability Office, J. Christoph, *Rebuilding Iraq: U.S. Assistance for January 2005 Elections*, September 7, 2005, s. 2 także tab. 2, s. 15–6. <http://www.gao.gov/assets/100/93571.pdf>
41. Iraqi Constitution, za: irackie MSW http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf, [dostęp: 4.08.2014 r.].
42. *Saddam Hussein Executed in Iraq*, BBC News, 30 December 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6218485.stm, [dostęp: 4.08.2014 r.].
43. Strategic Framework Agreement for a Relationship of Friendship and Cooperation between the United States of America and the Republic of Iraq, <http://www.state.gov/documents/organization/122076.pdf>, <http://photos.state.gov/libraries/iraq/216651/US-IRAQ/us-iraq-sfa-en.pdf>, [dostęp: 04.08.2014 r.].
44. Strategic Framework Agreement, op. cit., Section II, pkt. 1
45. B. Smith, *The Parliamentary Election in Iraq*, March 2010, House of Commons Library 2010, <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN05380.pdf>, [dostęp: 04.08.2014 r.].
46. *Iraq Elections: Maliki's State of Law «Wins Most Seats»*, BBC News, 19 May 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27474518>; <http://www.electionguide.org/elections/id/2425/>, <http://iswiraq.blogspot.com/2014/05/final-2014-iraqi-national-elections.html>, [dostęp: 04.08.2014 r.].
47. United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI), UNAMI Human Rights Office, Civilian Casualties: 2008-2012, http://www.uniraq.org/images/documents/UNAMI_HRO_%20CIV-CAS%202008-2012.pdf, UNAMI, http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=2155:un-casualty-figures-for-

*Meandry
promowania
demokracji...*

- Nycz -june-2014-the-highest-number-of-civilian-casualties-in-2014-an-bar-province-excluded&Itemid=633&lang=en, [dostęp: 04.08.2014 r.]
48. <https://www.iraqbodycount.org/database/>, [dostęp: 04.08.2014 r.]
49. <https://www.iraqbodycount.org/database/>
50. G. Burnham, S. Doocy, E. Dzeng, R. Lafta, L. Roberts, *The Human Cost of the War in Iraq, A Mortality Study, 2002–2006*, Bloomberg School of Public Health, Johns Hopkins University, School of Medicine, Al Mustansiriya University, Center for International Studies, MIT, http://web.mit.edu/cis/pdf/Human_Cost_of_War.pdf, [dostęp: 4.08.2014 r.]
51. A. Hagopian, A. Falxman, T. Takaro, S. al Shatari, J. Rajaratnam, S. Becker, A. Levin-Rector, L. Galway, B. Al Yasseri, W. Weiss, Ch. Murray, G. Burnham, *Mortality in Iraq Associated with the 2003–11 War and Occupation: Finding from a National Cluster Sample Survey by the University Collaborative Iraq Mortality Study*, PLOS Medicine, Vol. 10, Issue 10, October 2013, s. 10 <http://www.plos.org/wp-content/uploads/2013/05/plme-10-10-Hagopian.pdf>, [dostęp: 04.08.2014 r.]
52. Operation Iraqi Freedom (OIF) U.S. Casualty Status Fatalities as of: March 14, 2011, <http://www.defense.gov/casualty.pdf>, [dostęp: 04.08.2014 r.]. W operacji Nowy Świt straty USA były już ograniczone – zginęło 21 żołnierzy amerykańskich, a 112 zostało rannych.
53. Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War Execution Reports, raporty Departamentu Obrony USA dotyczące kosztów wojennych za okres 2005–2013. http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/, [dostęp: 04.08.2014 r.]
54. A. Belasco, *The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11*, Congressional Research Service, CRS Report for Congress, September 2, 2010, s. 3, <http://fpc.state.gov/documents/organization/150178.pdf>, odczyt 4.08.2014
55. A. Belasco, *The Cost of Iraq...*, s. 3, <http://fpc.state.gov/documents/organization/150178.pdf>, [dostęp: 04.08.2014 r.]
56. L.J. Bilmes, J.E. Stiglitz, „America’s Costly War Machine. Fighting the War on Terror Compromises the Economy Now and Threatens it in the Future”, *Los Angeles Times*, September 18, 2011, <http://articles.latimes.com/2011/sep/18/opinion/la-oe--bilmes-war-cost-20110918>, [dostęp: 04.08.2014 r.]. Por. J. Stiglitz i L. Bilmes, *Wojna za trzy biliony dolarów. Prawdziwy koszt konfliktu w Iraku*, tłum. Z. Wiankowska-Ładyka, PWN, 2009.
57. L. Bilmes, *The Financial Legacy of Iraq and Afghanistan: How War-time Spending Decisions Will Constrain Future National Security Budgets*, Faculty Research Working Paper, Harvard Kennedy School, March 2012, s. 1, <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=923>, [dostęp: 04.08.2014 r.]
58. Department of Defense Supplemental & Cost of War Execution Report as of September 30, 2008, Defense Finance and Account-

- ting Service, Indianapolis, s. 58, http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/12F0791_DOC_01_FY-2008-Cost-of-WarExecutionReports.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
59. Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War report 2005, s. 42. http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/SupplementalandCostofWarExecutionReport30Sep2005.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
60. Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War report 2006, s. 42. http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/SupplementalandCostofWarExecutionReport30Sep2006.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
61. Department of Defense (DoD) Supplemental & Cost of War report 2007, s. 68. http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/SupplementalandCostofWarExecutionReport30Sep2007.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
62. DoD Cost of War Report, September 30, 2009, s. 12, http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/12F0791_DOC_02_FY2009-Cost-of-WarExecutionReports.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
63. Department of Defense (DoD) Estimate of Cost of War Report, 2010, s. 69, http://www.dod.gov/pubs/foi/logistics_material_readiness/acq_bud_fin/12F0791_DOC_03_FY2010-Cost-of-WarExecutionReports.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
64. An Act Making Emergency Wartime Supplemental Appropriations for the Fiscal Year 2003, and for Other Purposes, Apr. 16, 2003, H.R. 1559, Publ. Law 108-11, Chapter 5, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-108publ11/html/PLAW-108publ11.htm>, odczyt 5.08.2014
65. An Act Making Emergency Supplemental Appropriations for Defense and for the Reconstruction of Iraq and Afghanistan, Nov. 6, 2003, H. R. 3289, Public Law 108-106, Chapter 2, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-108publ106/html/PLAW-108publ106.htm>, odczyt 5.08.2014
66. Public Law 108-106, op. cit. ib.
67. Zob. P. Boyle, *Strategy and Impact of the Iraq Transition Initiative OTI in Iraq (2003-2006), Final Evaluation*, September 30, 2006, Prepared for the Office of Transition Initiatives Bureau for Democracy, Conflict, and Humanitarian Assistance United States Agency for International Development, Social Impact, Inc. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pdaci335.pdf, [dostęp: 05.08.2014 r.].
68. *Rebuilding Iraq: U.S. Achievements Through the Iraq Relief and Reconstruction Fund*, U.S. Department of State, Publication 11317, February 2006, <http://2001-2009.state.gov/p/nea/rls/rpt/60857.htm>, [dostęp: 05.08.2014 r.].
69. U.S. GAO, Report to Congressional Committees, *Rebuilding Iraq. Improved Management Controls and Iraqi Commitment Needed for Key*

- Nycz *State and USAID Capacity-Building Programs*, J. Christoph, GAO June 2009, s. 1, <http://www.gao.gov/new.items/do9526.pdf>, [dostęp: 05.08.2014 r.].
70. Por. Z. Al-Ali, *The Struggle for Iraq's Future. How Corruption, Incompetence and Sectarianism Have Undermined Democracy*, Yale University Press 2014. Por. również L. Diamond, *Squandered Victory. The American Occupation and the Bungled Effort to Bring Democracy to Iraq*, Owl Books, Henry Holt and Company, New York 2006, a także: T. Carothers, M. Ottaway, [red.], *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle East*, Carnegie Endowment, Washington D.C. 2005. O problemach godzenia nauk islamu i zachodnich wzorców politycznych: A. Sachedina, *The Islamic Roots of Democratic Pluralism*, CSIS, Oxford 2001.
71. Department of State, Section 1227 Report on Iraq, July 2009, II (C) <http://www.state.gov/p/nea/rls/rpt/134615.htm>, odczyt 6.08.2014
72. „Chronology of Abu Ghraib”, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/iraq/abughraib/timeline.html>, zeznania Rumsfelda - <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2004/05/07/AR2006021501327.html>, [dostęp: 06.08.2014 r.]. Por. P. Furgacz, „Amerykańska interwencja zbrojna w Iraku 2003–8. Charakterystyka działań wojennych i okupacji – krytyczne spojrzenie”, *Politeja* Nr 2 (12) 2009, ss. 323–55.
73. *Abu Ghraib Abuse Ringleader Released*, Al Jazeera, 6 August 2011, <http://www.aljazeera.com/news/americas/2011/08/201186171858410424.html>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
74. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/08/31/remarks-president-address-nation-end-combat-operations-iraq>, [dostęp: 06.08.2014 r.]. Por. R. Malley, P. Harling, „Beyond Moderates and Militants. How Obama Can Chart a New Course in the Middle East”, *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 5, September/October 2010, ss. 18–29.
75. <http://www.usf-iraq.com/>, <http://www.usf-iraq.com/operation-new-dawn/>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
76. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/12/14/remarks-president-and-first-lady-end-war-iraq>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
77. National Security Strategy, The White House, May 2010, s. 24–5, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
78. B. McGurk, Deputy Assistant Secretary for Iraq and Iran, Testimony – Near Eastern Affairs House Foreign Affairs Committee, „U.S. Foreign Policy Toward Iraq”, November 13, 2013, <http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/217546.htm>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
79. B. McGurk, Deputy Assistant Secretary for Iraq and Iran, Testimony – Near Eastern Affairs House Foreign Affairs Committee, „U.S. Foreign Policy Toward Iraq”, November 13, 2013. <http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/217546.htm>, [dostęp: 06.08.2014 r.].

80. U.S. GAO, Statement Before the Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan, Statement of W. M. Solis, Director Defense Capabilities and Management, *Operation Iraqi Freedom. Preliminary Observations on DOD Planning for the Drawdown of U.S. Forces from Iraq*, GAO, November 2, 2009, GAO-10-179, s. 1–2, <http://www.gao.gov/assets/130/123699.pdf>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
81. U.S. GAO, Statement of J. A. Christoph, *Stabilizing and Rebuilding Iraq, Coalition Support and International Donor Commitments*, GAO, May 9, 2007, s. 2 <http://www.gao.gov/assets/120/116563.pdf>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
82. U.S. GAO, Statement of J. Williams-Bridgers, 2009, GAO-09-476T, s. 6 <http://www.gao.gov/assets/130/122051.pdf>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
83. D. C. Kuehl, *Unfinished Business: The Sons of Iraq and Political Reconciliation*, Strategy Research Project, U.S. Army War College, 2010, s. 1.
84. C. Dale, *Operation Iraqi Freedom: Strategies, Approaches, Results, and Issues for Congress*, CRS Report for Congress, April 2, 2009, s. 117–8, [dostęp: 06.08.2014 r.]. Por. D. Petraeus, How we won the surge in Iraq, *Foreign Policy*, 2013, http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/10/29/david_petraeus_how_we_won_the_surge_in_iraq, [dostęp: 06.08.2014 r.].
85. A. Cordesman, S. Khazai, *Iraq After US Withdrawal: US Policy and the Iraqi Search for Security and Stability*, July 3, 2012, s. xi, 5, http://csis.org/files/publication/120702_Iraq_After_US_Withdrawal.pdf, [dostęp: 06.08.2014 r.].
86. A. Cordesman, S. Khazai, *Iraq in Crisis*, CSIS 2014, s. 113. http://csis.org/files/publication/140513_Cordesman_IraqInCrisis_Web.pdf, [dostęp: 06.08.2014 r.].
87. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19540960>, odczyt 6.08.2014
88. V. Nuland, Spokesperson, September 10, 2012, Daily Press Briefing, U.S. Department of State, <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2012/09/197572.htm#IRAQ> <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197601.htm>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
89. K. Katzman, *Iraq: Politics, Governance, and Human Rights*, Congressional Research Service, CRS, June 13, 2014, s. 20, <http://fpc.state.gov/documents/organization/228531.pdf>, [dostęp: 6.08.2014 r.].
90. C. Blanchard, C. Humud, M.B. Nikitin, *Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response*, CRS, June 24, 2014, s. 8, <http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf>, [dostęp: 06.08.2014 r.].
91. C. Blanchard, C. Humud, M. Nikitin, op. cit., CRS 2014, s. 8. Także A. Zelin, *Al-Qaeda in Syria: A Closer Look at ISIS* (part I), September 10, 2013, Policywatch 2137, The Washington Institute,

- Nycz* <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/al-qaeda-in-syria-a-closer-look-at-isis-part-i>, [dostęp: 6.08.2014 r.].
92. C. Blanchard, C. Humud, M. Nikitin, op. cit., CRS, s. 8–10. Zob. także The National Counterterrorism Center, Counterterrorism 2014 Calendar, s. 32. http://www.nctc.gov/site/pdfs/ct_calendar_2014.pdf, <http://www.nctc.gov/site/groups/aqi.html>, [dostęp: 6.08.2014 r.].